

Тихий В.П.

**Конституційний Суд
України**

**Київ
2007**

Тихий В.П. Конституційний Суд України.

Розкриті положення про правову природу, завдання, порядок формування, структуру, повноваження, рішення і висновки Конституційного Суду України, його роль в захисті Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Розраховано на усіх хто цікавиться проблемами зміцнення демократичної, правової держави, забезпеченням прав і свобод людини і громадянина.

Науково-практичне видання.

Зміст

Вступ	4
1. Конституційний Суд України єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні	5
2. Порядок формування і структура Конституційного Суду України	7
3. Статус судді Конституційного Суду України	13
4. Повноваження Конституційного Суду України	21
5. Конституційне провадження (провадження в справах у Конституційному Суді України)	35
6. Рішення і висновки Конституційного Суду України	48

Вступ

Необхідною ознакою демократичної, соціальної, правової держави є здійснення судової конституційної юрисдикції, сутність якої полягає в юридичній перевірці судом правових актів вищих органів держави на відповідність конституції і визнанні їх у разі неконституційності нечинними.

Згідно з Конституцією України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, делегування функцій суддів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (ч.1 ст.124), юрисдикція суддів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ч.2 ст.124), судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції (ч.3 ст.124), єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є Конституційний Суд України (ч.1 ст.147). Саме він вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України (ч.2 ст.147 Конституції України).

Останнім часом Конституційний Суд України знаходиться в центрі важливих політично-правових подій в державі. В певній мірі це обумовлено особливо-відповідальними повноваженнями і завданнями Конституційного Суду України – вирішення конституційно-правових спорів, захист Конституції України, гарантованих нею прав і свобод людини і громадянина.

Ця робота призначена сприяти поглибленню знань про Конституційний Суд України та його діяльність, зокрема, по захисту прав і свобод людини і громадянина.

1. Конституційний Суд України єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні

Конституційний Суд України є одним із вищих органів державної влади в Україні. Це не наглядовий і не контролюючий, а юрисдикційний судовий орган, невід'ємна частина (підгілка) єдиної судової влади, спеціалізований, не включений до системи судів загальної юрисдикції суд для розгляду конституційно-правових спорів. Згідно з Конституцією України Конституційний Суд України має правосудну природу і правосудний статус і за характером, принципами і змістом своєї державної діяльності здійснює не нагляд чи контроль, а судову владу – правосуддя – конституційне правосуддя (вирішує питання (розв'язує) конституційно-правові спори), у певній визначеній законом формі – у формі (шляхом) конституційного судочинства (ст.6, 124, 127, 147).

Відповідно до Конституції України Україна є демократична, соціальна, правова держава (ст.1), людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч.1 ст.3), права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч.2 ст.3), в Україні визначається і діє принцип верховенства права (ч.1 ст.8), Конституція України має найвищу юридичну силу (ч.2 ст.8), закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ч.3 ст.8).

В зв'язку з цим основне соціальне призначення Конституційного Суду України – гарантування верховенства права і Конституції України, захист прав і свобод людини, розв'язання юридичних (конституційно-правових) спорів (суперечок, конфліктів) між більшістю народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України і опозицією, між

законодавчою і виконавчою гілками влади, бути їх правовим арбітром і противагою можливого зловживанню ними своїми повноваженнями.

Конституційний Суд України має всі види юрисдикційних повноважень притаманних європейським конституційним судам.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень.

2. Порядок формування і структура Конституційного Суду України

Відповідно до Конституції України Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України (ч.1 ст.148), Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають (в рівній кількості) по шість суддів Конституційного Суду України (ч.2 ст.148).

Порядок призначення суддів Конституційного Суду України визначений Законом України «Про Конституційний Суд України» (ст.ст. 6-8). Згідно з цим законом Президент України проводить консультації з Прем'єр-міністром України та Міністром юстиції України щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України.

Призначеною на посаду судді Конституційного Суду України вважається особа, про призначення якої видано Указ Президента України, скріплений підписами Прем'єр-міністра України та Міністра юстиції України.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався Президентом України, Президент України у місячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

Верховна Рада України призначає суддів Конституційного Суду України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Пропозиції щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України вносить Голова Верховної Ради України, а також може вносити не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України; при цьому депутат має право поставити підпис під пропозицією про висунення лише однієї кандидатури і ці підписи депутатів не відкликаються. Відповідний Комітет Верховної Ради України подає Верховній Раді свої висновки щодо кожної кан-

дидатури на посаду судді Конституційного Суду України, внесені у встановленому порядку.

Призначеними на посади суддів Конституційного Суду України вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів депутатів, але більше половини голосів депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Якщо кілька кандидатів набрали однакову кількість голосів і після їх призначення було б перевищено необхідне для призначення число суддів, щодо цих кандидатів проводиться повторне голосування.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався Верховною Радою України, Верховна Рада України у місячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування Головою Верховної Ради України підписуються постанови Верховної Ради України про призначення суддів Конституційного Суду України.

З'їзд суддів України за пропозицією делегатів з'їзду відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх делегатів з'їзду визначає кандидатури на посади суддів Конституційного Суду України для включення в бюлетені для таємного голосування.

Призначеним на посаду судді Конституційного Суду України вважається кандидат, який у результаті таємного голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів з'їзду суддів України.

Якщо голосування проводиться щодо кандидатур, число яких перевищує квоту для призначення на посади суддів Конституційного Суду України, призначеними вважаються кандидати, які за вищеназваних умов, набрали більше голосів, ніж інші кандидати на ці посади.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався з'їздом суддів України, з'їзд суддів України у тримісячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування головою і секретарем з'їзду підписуються рішення з'їзду суддів України про призначення суддів Конституційного Суду України.

Згідно з ч.5 ст.148 Конституції України Голова Конституційного Суду України обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України зі складу суддів Конституційного Суду України шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк. Голова Конституційного Суду України очолює Конституційний Суд України та організовує його діяльність. Голова Конституційного Суду України має двох заступників Голови Конституційного Суду України. Вони обираються за пропозицією Голови Конституційного Суду України лише на один трирічний строк таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів у тому ж порядку як здійснюються і вибори Голови Конституційного Суду України.

Порядок виборів Голови Конституційного Суду та заступників Голови Конституційного Суду детально врегульовані Законом України "Про Конституційний Суд України" та Регламентом Конституційного Суду України.

У складі Конституційного Суду України утворюються колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними поданнями та колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними зверненнями.

Рішення про утворення колегій суддів Конституційного Суду України, затвердження складу та призначення секретарів колегій суддів приймається на засіданні Конституційного Суду України протягом першого місяця кожного календарного року. Один і той же суддя Конституційного Суду України не може входити на постійній основі до складу двох і більше Колегій суддів. Суддя Конституційного Суду України однієї Колегії суддів може бути залучений за рішенням Конституційного Суду України до участі у роботі іншої Колегії суддів у разі відсутності кворуму цієї Колегії суддів.

Секретар Колегії суддів призначається із числа суддів, які входять до складу Колегії, та очолює її.

Секретар Колегії суддів:

— очолює Колегію та організовує її роботу з питань розгляду конституційних подань та конституційних звернень, які надійшли до Колегії суддів;

— головує на засіданні Колегії суддів;

— вносить пропозицію на засіданні Конституційного Суду України про заміну судді-доповідача у справі в разі його неможливості брати участь у підготовці та розгляді матеріалів справи за конституційним поданням, конституційним зверненням;

— вносить на розгляд Конституційного Суду України пропозицію щодо тимчасового введення до складу Колегії суддів судді Конституційного Суду України з іншої Колегії у разі неможливості проводити протягом тривалого часу засідання Колегії через відсутність кворуму;

— звітує щоквартально про роботу Колегії суддів на засіданні Конституційного Суду України;

— вирішує інші питання організації роботи Колегії суддів.

Конституційний Суд України може утворювати на своїх пленарних засіданнях тимчасові комісії для додаткового дослідження питань, пов'язаних з конституційним провадженням у справі, за участю фахівців у відповідних галузях права.

На засіданнях Конституційного Суду України розглядаються всі питання, що потребують вирішення Конституційним Судом України, крім тих, що вирішуються на його пленарних засіданнях.

Організаційне, науково-експертне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Конституційного Суду України здійснює Секретаріат Конституційного Суду України на чолі з керівником Секретаріату Конституційного Суду України. Суддя Конституційного Суду України має наукового консультанта і помічника. Науковий консультант і помічник вико-

нують доручення судді Конституційного Суду України зі справ конституційного провадження. Науковий консультант і помічник судді Конституційного Суду України є державними службовцями.

Конституційний Суд України на своєму засіданні утворює з числа суддів Конституційного Суду України постійні комісії Конституційного Суду України, що є його допоміжними робочими органами з питань організації його внутрішньої діяльності. Порядок утворення постійних комісій Конституційного Суду України визначається Регламентом. Порядок діяльності постійних комісій визначається положеннями про відповідні постійні комісії. Конституційний Суд України шляхом відкритого голосування утворює на своєму засіданні такі постійні комісії:

- 1) Комісія з питань регламенту та етики;
- 2) Комісія з питань бюджету та кадрів;
- 3) Комісія з питань наукового та інформаційного забезпечення;
- 4) Комісія з міжнародних зв'язків.

У разі необхідності можуть бути утворені інші постійні комісії, ліквідовано або реорганізовано раніше створені, змінено їх кількісний та персональний склад.

Постійні комісії утворюються із числа суддів Конституційного Суду України на засіданні Конституційного Суду України. Кількісний склад постійних комісій визначається Конституційним Судом України.

Кандидатури для обрання до складу постійних комісій Конституційного Суду України висуваються судьями Конституційного Суду України з урахуванням побажань суддів. Спірні питання членства в постійних комісіях вирішуються Конституційним Судом України.

Постійні комісії Конституційного Суду України діють як допоміжні робочі органи з питань організації його внутрішньої діяльності.

Голови постійних комісій призначаються із складу постійної комісії Головою Конституційного Суду України. Голови постійних комісій ведуть їх засідання. Голови постійних щорічно звітують про роботу комісії на засіданні Конституційного Суду України. Голова Конституційного Суду України та його заступники не можуть бути головами постійних комісій. Комісія є повноважною за умови присутності на її засіданні більше половини її членів. З питань, що обговорюються, постійна комісія приймає рішення.

Матеріали діяльності Конституційного Суду України зберігаються в Архіві Конституційного Суду України.

Для забезпечення Конституційного Суду України нормативно-правовими актами, науковою та іншою спеціальною літературою утворюється Бібліотека Конституційного Суду України. Друкованим органом Конституційного Суду України є «Вісник Конституційного Суду України».

Регламент Конституційного Суду України передбачає утворення Науково-конституційної ради при Конституційному Суді України (§ 73). Однак вона до цього часу не створена.

3. Статус судді Конституційного Суду України

Статус судді Конституційного Суду України визначається Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» та законами України про статус суддів. Судді Конституційного Суду України мають, в принципі, однаковий статус з суддями загальної юрисдикції, з певними окремими особливостями обумовленими специфікою конституційної юрисдикції.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як десять років, проживає в Україні протягом останніх двадцяти років та володіє державною мовою.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним на повторний строк.

Судді Конституційного Суду України не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (ч.2 ст.16 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Суддя Конституційного Суду України вступає на посаду з дня складення ним присяги судді Конституційного Суду України.

Суддя Конституційного Суду України при вступі на посаду складає присягу такого змісту: «Урочисто присягаю чесно і сумлінно виконувати високі обов'язки судді Конституційного Суду України, забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина».

Суддя Конституційного Суду України складає присягу на засіданні Верховної Ради України, яке проводиться за участю

Президента України, а також Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України або осіб, які виконують їх повноваження.

Повноваження суддів Конституційного Суду України та його конституційні права і свободи не можуть бути обмежені при введенні воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Суддя Конституційного Суду України здійснює попередню підготовку питань для їх розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України, Конституційним Судом України, бере участь у розгляді справ.

Суддя Конституційного Суду України має право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян, окремих громадян необхідні документи, матеріали та іншу інформацію з питань, що готуються до розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України, Конституційним Судом України.

Ухилення від дачі пояснень або відмова від надання документів, матеріалів, інформації судді Конституційного Суду України тягне за собою відповідальність винних осіб згідно з законом.

Суддя Конституційного Суду України має право публічно висловлювати свою думку з питань, що стосуються провадження у Конституційному Суді України лише щодо тих справ, у яких Конституційним Судом України прийнято рішення чи дано висновок.

Суддя-доповідач у справі вивчає порушені в конституційному поданні, конституційному зверненні питання та готує матеріали на розгляд Колегії суддів Конституційного Суду України.

Суддя-доповідач у справі:

- вирішує питання щодо витребування від суб'єктів конституційного подання, конституційного звернення, відповідних органів, посадових осіб, громадян, необхідних документів, матеріалів, інших відомостей, що стосуються справи;
- дає керівникам відповідних структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України доручення та встановлює строки їх виконання;
- залучає для консультації, проведення перевірок, дослідження документів відповідних спеціалістів;
- вносить пропозиції на засідання Колегії суддів щодо призначення експертизи у справі чи залучення до участі в конституційному провадженні експертів, виклику посадових осіб, експертів, свідків, представників за законом чи уповноважених за дорученням, громадян, участь яких повинна забезпечити об'єктивний і повний розгляд справи.

Суддя-доповідач вирішує питання про направлення копії конституційного подання, конституційного звернення, інших документів керівникові органу, посадовій особі, що прийняли оспорюваний правовий акт, з пропозицією викласти свої пояснення щодо порушення у поданні, зверненні питань.

Усі судді Конституційного Суду України є рівноправними під час розгляду справ на засіданні на Колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Головуючий на засіданні Колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні не має права обмежувати суддів у можливості ставити запитання учасникам засідань, знімати поставлені суддям запитання, коментувати висловлювання та запитання суддів, учасників засідання.

Судді Конституційного Суду України під час засідань повинні утримуватися від коментарів та реплік, від втручання у дію головуючого.

Судді Конституційного Суду України беруть участь у розгляді справи безпосередньо.

Суддя Конституційного Суду України може бути відсутнім на пленарному засіданні Конституційного Суду України лише з поважних причин.

Суддя Конституційного Суду України не може брати участь у розгляді справи, якщо є сумніви щодо об'єктивності судді у вирішенні справи у наслідок його родинних або подружніх відносин із учасниками конституційного провадження, їх представниками чи інших обставин, які дають підстави сумніватися в об'єктивності судді.

За таких обставин суддя Конституційного Суду України заявляє самовідвід до початку розгляду справи.

Про самовідвід судді Конституційного Суду України вноситься ухвала.

Суддя Конституційного Суду України при відправленні своїх обов'язків на пленарному засіданні, на засіданні Конституційного Суду України та в Колегії суддів Конституційного Суду України повинен бути одягнений у мантію.

Суддя Конституційного Суду України має нагрудний знак, опис і форма якого затверджується Верховною Радою України.

Судді Конституційного Суду України мають право брати участь у конференціях, симпозіумах, бути у складі делегації Конституційного Суду України.

Голова Конституційного Суду України очолює Конституційний Суд України та організовує його діяльність.

До повноважень Голови Конституційного Суду України належить:

організація роботи колегій суддів Конституційного Суду України, комісій та Секретаріату Конституційного Суду України;

скликання і проведення засідань, пленарних засідань Конституційного Суду України;

роздавання бюджетними коштами на утримання і забезпечення діяльності Конституційного Суду України відповідно до кошторису, затвердженого Конституційним Судом України;

здійснення інших повноважень, передбачених цим Законом і актами Конституційного Суду України, що регламентують організацію його внутрішньої роботи.

Голова Конституційного Суду України крім повноважень, визначених Законом України «Про Конституційний Суд України»:

– подає на звернення Конституційного Суду України проект кошторису витрат на кожний наступний рік;

– подає на звернення Конституційного Суду України план роботи Конституційного Суду України на кожний квартал року;

– скликає чергові, а також з власної ініціативи або на вимогу не менше трьох суддів Конституційного Суду України позачергові засідання Конституційного Суду України з організаційних та інших питань діяльності Конституційного Суду України;

– видає розпорядження;

– призначає на посади радників та помічників Голови Конституційного Суду України, наукових консультантів та помічників суддів Конституційного Суду України за пропозицією суддів, заступників керівника Секретаріату Конституційного Суду України, керівників самостійних структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України та їх заступників, керівників інших структурних підрозділів, кандидатури яких на посади погоджуються на засіданні Конституційного Суду України, та їх заступників;

– присвоює ранги державного службовця працівникам Секретаріату Конституційного Суду України;

– застосовує до працівників Секретаріату Конституційного Суду України заходи заохочення та дисциплінарного стягнення;

– звітує протягом січня кожного року на пленарному засіданні Конституційного Суду України про діяльність Конституційного Суду України, а також щоквартально інформує суддів Конституційного Суду України про свою діяльність на засіданні Конституційного Суду України;

— представляє Конституційний Суд України у відносинах з органами державної влади України та органами інших держав і міжнародних організацій;

— виступає від імені Конституційного Суду України з офіційними заявами.

Текст офіційної заяви Конституційного Суду України затверджується на його засіданні з ініціативи Голови Конституційного Суду України або не менше трьох суддів Конституційного Суду України.

Голова Конституційного Суду України не може ухилитись від виступу з офіційною заявою Конституційного Суду України.

Судді, які залишилися у меншості при затвердженні тексту офіційної заяви, не мають права прилюдно заявляти про незгоду з нею.

Заступники Голови Конституційного Суду України виконують за дорученням Голови Конституційного Суду України окремі його повноваження. У разі відсутності Голови Конституційного Суду України або неможливості здійснення ним своїх повноважень його обов'язки виконує заступник, який є старшим за віком.

Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку призначення;
- 2) досягнення суддею шістдесятип'ятирічного віку;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 4) порушення суддею вимог, передбачених частиною другою статті 16 Закону України «Про Конституційний Суд України»;
- 5) порушення суддею присяги;
- 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 7) припинення його громадянства;
- 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;

9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про припинення повноважень судді Конституційного Суду України у випадках, передбачених пунктами 1–3, 6–9, приймається на засіданні Конституційного Суду України, а у випадках, передбачених пунктами 4, 5, – Верховною Радою України.

Повноваження судді припиняються у разі його смерті.

Голова Конституційного Суду України, заступник Голови Конституційного Суду України звільняються з посади за їх заявами Конституційним Судом України.

Рішення про дострокове звільнення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини конституційного складу суддів Конституційного Суду України.

Звільнення з посади Голови Конституційного Суду України, заступника Голови Конституційного Суду України не позбавляє їх повноважень судді Конституційного Суду України.

Невід'ємною складовою статусу суддів Конституційного Суду України є їх незалежність і недоторканність. Конституція України не встановлює в окремих нормах гарантії незалежності і недоторканності суддів Конституційного Суду України. Відповідно до ст. 149 Конституції України на суддів Конституційного Суду України поширюються гарантії незалежності та недоторканності, підстави щодо звільнення з посади, передбачені статтею 126 Конституції України, та вимоги щодо несумісності, визначені в частині другій статті 127 Конституції України.

В статті 126 Конституції України поряд з переліком найбільш важливих гарантій незалежності і недоторканності суддів передбачено, що гарантії незалежності і недоторканності встановлюються також і іншими нормами Конституції України і законів України.

Таким чином, системне тлумачення Конституції України свідчить, що на суддів Конституційного Суду України поширюються всі гарантії незалежності та недоторканності встанов-

лені для суддів загальної юрисдикції як Конституцією України, так і законами України, зокрема, Законами України «Про статус суддів», «Про судоустрій України». В зв'язку з цим, на суддів Конституційного Суду України поширюється визначення незалежності і недоторканності суддів, які сформулював Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 1 грудня 2004 р. у справі №1-1/2004 за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (Вісник КСУ, 2004, №6, с.16-22).

Поряд з вказаними гарантіями законодавець встановлює і додаткові гарантії незалежності і недоторканності лише для суддів Конституційного Суду України. Їх перелік міститься в Законі України «Про Конституційний Суд України». Так, в Законі передбачено, що судді Конституційного Суду України при здійсненні своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції України та керуються Законом України «Про Конституційний Суд України», іншими законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України (ст.27). Судді Конституційного Суду України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Конституційному Суді України та в його колегіях, за винятком відповідальності за образи чи наклеп при розгляді справ, прийнятті рішень та дачі висновків Конституційним Судом України (ч.3 ст.28).

4. Повноваження Конституційного Суду України

Повноваження Конституційного Суду України визначаються лише Конституцією України, а порядок організації і діяльності та процедура розгляду ним справ як Конституцією України, так і законами України, зокрема, Законом України від 16 жовтня 1996 року «Про Конституційний Суд України».

Тому Закон України від 4 серпня 2006 р. «Про внесення змін до розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Конституційний Суд України», яким Верховна Рада України виключила з юрисдикції Конституційного Суду України питання про відповідність (конституційність) «законів України про внесення змін до Конституції України, які набрали чинності», суперечить Конституції України (є неконституційним).

Не відповідала Конституції України і ст.40 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України», яка покладала на Конституційний Суд України розгляд на відповідність Конституції України всіх рішень конкретно-адміністративного характеру з питань громадянства, прийнятих Президентом України¹.

Суперечила Конституції України ст.32 і Закону України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р., яка до повноважень Конституційного Суду України відносила вирішення питання про примусовий розпуск всеукраїнських та міжнародних об'єднань громадян на території України².

Конституційний Суд України приймає акти, що регламентують організацію його внутрішньої роботи. На цей час діє Регламент Конституційного Суду України від 5 березня 1997 р.

¹ З набранням чинності Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. вказана норма втратила силу.

² Відомості Верховної Ради України. 1992. — С. 504. Закон України № 762 — IV (762-15) від 15 травня 2003 р. редакцію ст.32 змінив.

(з відповідними змінами), який визначає питання внутрішньої діяльності Конституційного Суду України.

Згідно з Конституцією України до повноважень Конституційного Суду України належить:

1) вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність):

- законів та інших правових актів Верховної Ради України;
- актів Президента України;
- актів Кабінету Міністрів України;
- правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (п.1 ч.1 ст. 150).

2) надання висновку:

- про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на її обов'язковість (ч.1 ст.151);
- про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України (ст. 159);
- про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України (п.28 ч.1 ст.85).

3) перевірка справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту і надання висновку щодо додержання конституційної процедури її розслідування і розгляду (ч.6 ст.111, ч.2 ст.151);

4) офіційне тлумачення Конституції України та законів України (п.2 ч.1 ст.150).

Відповідно до ст. 103 Конституції (Основного Закону) України 1978 р. (зі змінами і доповненнями) Конституційному Суду України і Верховному Суду України належало право законодавчої ініціативи. Практика показала, що при здійсненні цього права Верховний Суд України ставав безпосереднім учасником законодавчої процедури і повинен був разом з Верховною Радою України нести відповідальність за конституційність прийнятих законів. При наданні права законодавчої ініціативи

Конституційному Суду України та Верховному Суду України вони стають порушниками конституційного принципу поділу влади. Інтереси верховенства права, захисту прав і свобод людини і громадянина, авторитету, незалежності, безпосередності і неупередженості суду свідчить про неможливість надання права законодавчої ініціативи Конституційному Суду України і Верховному Суду України.

Перевірці відповідності Конституції України (конституційності) підлягають лише ті закони та інші правові акти, які набрали чинності, тобто оцінка законів та інших правових актів здійснюється Конституційним Судом України тільки в порядку наступної (репресивної) судової перевірки.

Поняття законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України та правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим передбачені відповідно ст.91, ч.3 і ч.4 ст.106, ст.ст.117, 135 і 137 Конституції України. При цьому термін «закон» вживається тут не у широкому значенні, яке охоплює також і Конституцію України, а у вузькому значенні.

За змістом ст.147 та 150 Конституції України, які визначають межі юрисдикції Конституційного Суду України, перевірка на предмет конституційності підлягають відповідні правові акти. При цьому серед них не виділено нормативно-правових або індивідуально-правових, тобто до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань щодо конституційності відповідних правових актів незалежно від того, мають вони нормативно-правовий чи індивідуально-правовий характер.

Згідно з пунктом 1 пункту 3 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Конституційний Суд України» юрисдикція Конституційного Суду України з питань про відповідність Конституції України (конституційність) правових актів поширюється на закони України та інші правові акти Верховної Ради України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, правові акти Верховної Ради Автономної

Республіки Крим прийняті після набуття чинності Конституцією України.

У відповідності до п.1 розділу XV Перехідних положень Конституції України Закони та інші нормативно-правові акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України. Отже, вони також можуть перевірятися Конституційним Судом України щодо їх конституційності.

Підпункт 2 пункту 3 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Конституційний Суд України» та Рішення Конституційного Суду України від 23 червня 1997 року у справі № 3/35-313 про акти органів Верховної Ради України юрисдикція Конституційного Суду України з питань про відповідність Конституції України (конституційність) правових актів поширена також і на закони та інші правові акти Верховної Ради України, нормативні акти Президії Верховної Ради України, правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, прийняті до набуття чинності Конституції України (справа про акти органів Верховної Ради України).

При цьому, Конституційний Суд України виходить з того, що на підставі пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України правомірним є поширення юрисдикції Конституційного Суду України з питань про відповідність Конституції України правових актів, прийнятих до набуття чинності Конституцією України, тільки на нормативні правові акти, враховуючи, що за своєю природою ненормативні правові акти, на відміну від нормативних, встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи, звернені до окремого індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово і після реалізації вичерпують свою дію.

Об'єктом конституційної юрисдикції можуть бути не тільки письмові акти, але й дії або бездіяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим (наприклад, невиконання вимог ст.138 Конституції України про призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим

тощо). Такі способи порушення Конституції України або законів України не виключаються і тому згідно з Конституцією України Верховна Рада України може достроково припинити повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або Законів України (п.28 ч.1 ст.85).

Як показує практика не зайвим було б в якості об'єкта юрисдикції Конституційного Суду України передбачити і бездіяльність вищих органів влади України.

Не можуть бути об'єктом перевірки Конституційного Суду України проекти правових актів, крім відповідно до ст.159 Конституції України, законопроектів про внесення змін до Конституції України. З огляду на принципи поділу влади (ст.6 Конституції України) повноваження Конституційного Суду України не дозволяють йому втручатися в стадії правотворчого (законодавчого) процесу, здійснювати попередню перевірку.

За змістом статей 150 і 152 Конституції України об'єктом перевірки Конституційного Суду України можуть бути тільки закони та інші правові акти, які не втратили чинності. Якщо на момент розгляду справи Конституційним Судом України правовий акт втратив чинність, Конституційний Суд України здійснює його перевірку на предмет конституційності тільки в тих випадках, коли не можливо поновити конституційні права і свободи людини і громадянина, порушені його застосуванням.

До повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо законності підзаконних актів Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України.

Конституційний Суд України також не уповноважений вирішувати питання як конституційності, так і законності рішень органів місцевого самоврядування (ст.144 Конституції України), актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, актів органів прокуратури України, судів загальної юрисдикції тощо.

В певній мірі суперечливим є положення ч.2 ст.137 Конституції України, згідно яких з мотивів невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України Президент України може зупинити їх з одночасним зверненням до Конституційного Суду України лише щодо їх неконституційності.

В той же час до повноважень Верховної Ради України належить дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України (п.28 ч.1 ст.85 Конституції України).

З цього випливає, що Конституційний Суд України в цих випадках вирішує питання як конституційності, так і законності актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Але незаконними акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим можуть визнаватися і судами загальної юрисдикції.

Конституційний Суд України перевіряє відповідність законів та інших правових актів чинній Конституції України і не уповноважений перевіряти відповідність правових актів колишній Конституції України і Конституційному Договору між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України», дія яких припинилась одночасно з набуттям чинності Конституції України, тобто з дня її прийняття (ст.160 Конституції України, Закон України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію» від 28 червня 1996 року).

Об'єктом перевірки Конституційного Суду України є лише ті акти, які мають правове значення, стосуються права, тягнуть за собою юридичні наслідки. Отже, не можуть бути об'єктом конституційного контролю Конституційного Суду України такі акти, як звернення, заяви, акти політичного характеру тощо, які не мають юридичного значення, не породжують жодних юридичних наслідків.

Конституційний Суд України не вправі перевіряти конституційність положень чинної Конституції України ні по яким параметрам і вони не можуть бути визнані неконституційними. Проте, Розділ XIII «Внесення змін до Конституції України» Конституції України встановлює порядок внесення змін до Конституції України і передбачає певні обмеження при внесенні змін до неї. Тому об'єктом перевірки Конституційного Суду України є не тільки законопроекти про внесення змін до Конституції України (ст.159 Конституції України), але й закони про внесення змін до Конституції України.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (ч.1 ст.5 Конституції України), тобто в Україні вся влада належить народу (Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. Справа № 1-5/2005 про здійснення влади народом). Влада народу є первинною, єдиною і невід'ємною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення, зокрема, через референдуми, результати яких є обов'язковими. Тому не можуть бути об'єктом перевірки Конституційного Суду України закони прийняті всеукраїнськими референдумами. Але правові акти Верховної Ради України та акти Президента України, прийняті відповідно до їх повноважень про призначення референдуму є об'єктами перевірки Конституційного Суду України.

Конституційний Суд України у Рішенні від 27 березня 2000 р. по справі № 1-26/2000 про всеукраїнський референдум за народною ініціативою роз'яснив, що Конституція України не може бути змінена якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ст.157). У зв'язку з цим Конституційний Суд України вважає необґрунтованою думку, висловлену учасниками конституційного провадження, згідно з якою ні Центральна виборча комісія, ні Президент України, ні інші державні органи влади не повноважні здійснювати перевірку щодо відповідності Конституції України питань, які пропону-

ються ініціативними групами громадян для всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) правових актів у вигляді як абстрактної, так і конкретної конституційної перевірки. Абстрактна перевірка не пов'язана зі застосуванням правового акта, а конкретна перевірка, навпаки, здійснюється в зв'язку з конкретними випадками застосування правового акта чи з конкретною діяльністю органів держави і посадових осіб.

Відповідно до Конституції України закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремі частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності (ч.1 ст.152).

Звідси випливає, що Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів як з точки зору матеріальної, тобто змістової їх перевірки, так і формальної, тобто перевірки відповідності встановленої Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності та дотримання конституційних повноважень при їх прийнятті.

Відповідно до ч.1 ст.151 Конституції об'єктом перевірки Конституційним Судом України можуть бути, як міжнародні договори України, так і міжнародні договори, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Поняття міжнародного договору України та перелік видів міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, визначені в Законі України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» (Відомості Верховної Ради України, 2004, № 50; ст. 540).

Відповідно до ст.7 Закону України «Про правонаступництво» Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції

України та інтересам республіки. Таким чином, об'єктом перевірки Конституційним Судом України можуть бути і міжнародні договори СРСР.

Міжнародні договори, які втратили чинність, не можуть бути об'єктом перевірки Конституційним Судом України.

Об'єктом конституційної юрисдикції може бути як будь-який міжнародний договір України, так і відповідні акти нашої держави про приєднання до них, визначення їх міжнародними договорами України. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст.9 Конституції України).

В ч.2 ст.87 Закону України «Про Конституційний Суд України» зазначено, що «у разі дачі висновків про невідповідність міжнародного договору Конституції України Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує також питання щодо неконституційності цього договору чи його окремих частин».

Тобто, Конституційний Суд України надає не тільки висновки, але й приймає певне рішення стосовно будь-якого правового акту, який є об'єктом його юрисдикції.

Норми міжнародного договору можуть мати практику їх офіційного тлумачення міжнародними органами. Так, юрисдикція Європейського Суду з прав людини відповідно до ч.1 ст.32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування конвенції». Врахування таких тлумачень є частиною виконання забор'язань за міжнародними договорами³.

Об'єктом перевірки Конституційним Судом України також може бути законопроект про внесення змін до Конституції України щодо його відповідності вимогам ст.157 і 158 Конституції України (ст.159 Конституції України). При розгляді цих справ Конституційний Суд України перевіряє і порядок внесення змін до Конституції України, передбачений розділом XIII Конституції України. В рішенні Конституційного Суду України

³ Див. Тихий В.П. Правова природа практики Європейського Суду з прав людини, Вісник Академії прокуратури, 2006, № 2, с.81-84.

від 9 червня 1998 р. у справі № 1-26/98 щодо внесення змін до Конституції України роз'яснено, що «включення ст.159 до розділу XIII Конституції України зумовлено тим, щоб не допустити внесення змін до Конституції України всупереч вимогам ст.157 і 158 Конституції України. Звідси випливає, що згідно із ст.159 Конституції України обов'язковій перевірці на відповідність ст.157 і 158 Конституції України підлягають і усі можливі поправки, внесені до законопроекту, поданого до Верховної Ради України в порядку ст.154, 155, 156 Конституції України, у процесі його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України».

Отже, законопроект, який за висновком Конституційного Суду України відповідав вимогам ст.157 і 158 Конституції України і до якого було внесено поправки під час розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України підлягає також перевірці Конституційного Суду України щодо відповідності цього законопроекту вимогам зазначених статей перед прийняттям його як закону про внесення змін до Конституції України.

Таким чином, стосовно надання висновку про відповідність Конституції України міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, та про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України перевірка Конституційного Суду України має попередній (превентивний) характер.

Об'єктом перевірки Конституційного Суду України може бути питання додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (ч.2 ст.151 Конституції).

Конституційна процедура розслідування і розгляду справ про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту передбачена ст.111 Конституції України. Згідно цього перевірці Конституційного Суду України підлягають: ініціювання більшістю від конституційного складу Верховної Ради України питання про усунення Президента України з поста в порядку

імпічменту; створення Верховною Радою України спеціальної слідчої комісії для проведення розслідування; включення до її складу спеціального прокурора і спеціальних слідчих; робота цієї комісії; її висновки і пропозиції; розгляд їх на засіданні Верховної Ради України; прийняття за наявності підстав Верховною радою України не менше як двома третинами від її конституційного складу рішення про звинувачення Президента у вчиненні ним державної зради або іншого злочину; прийняття Верховною Радою України рішення про звернення до Конституційного Суду України про отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Відставка за власним бажанням Президента України, якому пред'явлено звинувачення у вчиненні злочину, є підставою для закриття конституційного провадження (ч.1 ст.91 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Ледь не загальноприйнятим стало положення про те, що Конституційний Суд не встановлює фактичних обставин – до його юрисдикції належать лише питання права, а не питання факту⁴.

Але перевірка деяких питань, зокрема, встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності правових актів (ч.1 ст.152 Конституції України), перевірка справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, щодо додержання конституційної процедури її розслідування і розгляду (ч.2 ст.151 Конституції України) тощо, інколи може вимагати й встановлення Конституційним Судом України фактичних обставин.

Так, нормативно-правовий акт міг бути прийнятий з порушенням ч.3 ст. 84 Конституції України, яка передбачає, що голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом особисто.

⁴ Лазарев Л.В. Правове позиції Конституционного Суда России. М., Издательский дом «Городец», Формула права, 2003, с.111; Христова Г.О. До питання про зміст принципу остаточності рішення і висновків Конституційного Суду України у світлі конституційно-правової реформи. ВКСУ, 2006, № 4, с. 50.

У рішенні Конституційного Суду України від 7 липня 1998 р. по справі № 1-19/98 щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України роз'яснено, що положення частини 3 статті 84 Конституції України щодо здійснення народним депутатом України голосування на засіданнях Верховної Ради України означає його безпосереднє волевиявлення незалежно від способу голосування, тобто народний депутат України не має права голосувати за інших народних депутатів на засіданнях Верховної Ради України.

Порушення встановленої Конституцією України процедури ухвалення законів та інших правових актів Верховною Радою України є підставою для визначення їх неконституційними (частина перша статті 152 Конституції України).

За радянською системою влади, виходячи з формального верховенства вищого представницького органу, наділеного також формально всією повнотою державної влади, право офіційного (владного) тлумачення Конституції України та законів України належало Верховній Раді. Конституція України закріпила розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6) і з відання Верховної ради України право офіційного тлумачення Конституції та законів України передала до самостійних повноважень Конституційного Суду України (ч. 2 ст. 147, п. 2 ч. 1 ст. 150), який визнала єдиним органом конституційної юрисдикції України (ч. 1 ст. 147). Офіційне тлумачення Конституції та законів України є виключною прерогативою Конституційного Суду України і самостійним напрямком його діяльності. Про це свідчить не тільки ч. 2 ст. 147 та п. 2 ч. 1 ст. 150 Конституції України, але й п. 6 розділу XV Перехідних положень Конституції України, згідно якого Верховна Рада України мала право здійснювати тлумачення законів лише до створення Конституційного Суду України.

Як відзначається у Рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. у справі № 1/1909 – 97 щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України «ці зміни зумовлені переходом до нового

порядку здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина 1 статті 6 Конституції України), органи яких взаємодіють між собою на підставі конституційно закріпленої системи стримувань і противаг, здійснюючи свої повноваження в межах, встановлених Конституцією України, і відповідно до законів України (частина 2 статті 6 Конституції України)».

Збереження за Верховною Радою України функції офіційного тлумачення (роз'яснення) Конституції України та законів України не тільки створювало б небезпеку внесення змін у зміст цих нормативно-правових актів з метою надання їм зворотної дії, але й позбавляло б остаточності рішення Конституційного Суду України, вело б до їх перегляду та скасування, підривало б стабільність законодавства, робило б парламентсуддею у своїй (власній) справі, чим порушувало б цей загально-визнаний принцип. Якщо Верховна Рада України має намір створити нові правові норми, то вона може це зробити з допомогою прийняття закону. При незгоді парламенту з рішенням Конституційного Суду України про тлумачення тих чи інших положень закону, він може внести до нього поправки, щоб зробити його більш чітким чи зовсім по-іншому, але відповідно до Конституції України, врегулювати ті чи інші суспільні відносини.

Об'єктом офіційного тлумачення Конституційного Суду України є чинні Конституція України та закони України, прийняті як до, так і після набуття чинності Конституцією України. Закони, які не набрали чинності, та закони, які втратили силу, офіційному тлумаченню Конституційним Судом України не підлягають. Але об'єктом офіційного тлумачення Конституційного Суду України можуть бути закони або їх окремі положення, які застосовуються в зв'язку з їх переживаючою (ультраактивною) силою.

Офіційному тлумаченню Конституційного Суду України підлягають закони, які відповідають Конституції України. Тому офіційному тлумаченню законів України передують з'ясу-

вання питання їх відповідності Конституції України (конституційності). Якщо виявиться, що закон не відповідає Конституції України, суперечить їй, він визнається неконституційним з усіма наслідками, що випливають з цього.

Так, Конституційний Суд України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» визнав неконституційним положення частини четвертої статті 12 Закону України «Про прокуратуру» щодо можливості оскарження прийнятого прокурором рішення лише у передбачених законом випадках, оскільки винятки з конституційних норм встановлюються самою Конституцією, а не іншими нормативними актами.

Якщо можливі різні інтерпретації тих чи інших положень Конституції України або законів України і ці тлумачення не суперечать Конституції України, вирішувати такі питання, конкретизувати такі положення повинен парламент. В протилежному випадку, своїм тлумаченням вказаних положень Конституції або законів України Конституційний Суд України обмежував би повноваження Верховної Ради України.

В тих випадках де існують прогалини в Конституції або законах України Конституційний Суд України повинен відмовитися від тлумачення, бо тут немає об'єкта тлумачення, а заповнення прогалин у законодавстві Конституційному Суду України не підвідомче⁵.

⁵ Суді загальної юрисдикції мають право і зобов'язані долати прогалини в праві стосовно конкретних справ, вирішувати їх за аналогією права (закону). Забороняється відмова в правосудді в зв'язку з відсутністю або неповноті нормативно-правових актів. Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено (ч.4 ст.3 Кримінального кодексу України).

5. Конституційне провадження (провадження в справах у Конституційному Суді України)

Конституційний Суд України здійснює конституційне правосуддя (конституційну юрисдикцію) у визначеному Конституцією України та законами України конституційному судочинстві (конституційному провадженні) за конституційними поданнями і конституційними зверненнями певних суб'єктів.

Конституційне подання або конституційне звернення є приводом для розгляду справи Конституційним Судом України, тобто зобов'язує Конституційний Суд України прийняти її до розгляду.

Конституційне подання – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Конституційним поданням є також звернення Верховної Ради України про дачу висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту.

У конституційному поданні зазначаються:

- 1) повне найменування органу, посадової особи, які направляють конституційне подання згідно з правом, наданим Конституцією України та цим Законом;
- 2) відомості про представника за законом або уповноваженого за дорученням;
- 3) повне найменування, номер, дата прийняття, джерело опублікування (у разі публікації) правового акта, конституційність якого (окремих його положень) оспорується чи який потребує офіційного тлумачення;

4) правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта (його окремих положень) або необхідності в офіційному тлумаченні;

5) дані щодо інших документів і матеріалів, на які посилаються суб'єкти права на конституційне подання (копії цих документів і матеріалів додаються);

6) перелік документів і матеріалів, що додаються.

Конституційне подання, документи та інші матеріали до нього подаються у трьох примірниках.

Конституційне звернення — це письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи.

У конституційному зверненні зазначаються:

1) прізвище, ім'я, по батькові громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса, за якою особа проживає, або повна назва та місцезнаходження юридичної особи;

2) відомості про представника особи за законом або уповноваженого за дорученням;

3) статті (окремі положення) Конституції України або Закону України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України;

4) обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України;

5) дані щодо інших документів і матеріалів, на які посилаються суб'єкти права на конституційне звернення (копії цих документів і матеріалів додаються);

6) перелік документів і матеріалів, що додаються.

Конституційне звернення, документи та інші матеріали до нього подаються у трьох примірниках.

Підставою для конституційного подання про неконституційність закону або іншого правового акту є наявність спору щодо їх неконституційності. Наявність підстави для розгляду

справи зобов'язує Конституційний Суд України розглянути її по суті в судовому засіданні і винести по ній вмотивоване рішення.

Для деяких категорій конституційно-правових справ, а саме щодо конституційності правових актів, що викликають спір стосовно повноважень конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, відповідності положень чинних правових актів конституційним принципам і нормам стосовно прав та свобод людини і громадянина та справ щодо конституційності правових актів, якими суперечливо регулюється порядок реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина Закон України «Про Конституційний Суд України» встановлює додаткові вимоги для підстав конституційного подання.

Підставою для конституційного подання у справах щодо конституційності правових актів, що викликають спір про повноваження конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування є наявність спору стосовно повноважень цих органів, якщо один із суб'єктів права на конституційне подання вважає, що правові акти, якими встановлено повноваження зазначених органів, не відповідають Конституції України (ст.75 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Підставами для порушення питання про відкриття провадження у справі щодо відповідності норм чинного законодавства принципам і нормам Конституції України стосовно прав і свобод людини і громадянина є:

1) наявність спірних питань щодо конституційності прийнятих і оприлюднених у встановленому порядку законів, інших правових актів;

2) виникнення спірних питань щодо конституційності правових актів, виявлених у процесі загального судочинства;

3) виникнення спірних питань щодо конституційності правових актів, виявлених органами виконавчої влади у про-

цесі їх застосування та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини у процесі його діяльності (ст.82 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

У разі виникнення у процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом, провадження у справі зупиняється. За таких умов відкривається конституційне провадження у справі і справа розглядається Конституційним Судом України невідкладно (ст.83 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Підставою для конституційного подання щодо конституційності правових актів, якими суперечливо регулюється порядок реалізації конституційних прав та свобод людини та громадянина є наявність спірних питань щодо конституційності норм двох чи більше законів або актів міжнародного права, визнаних обов'язковими на території України, що встановлюють різний порядок реалізації одних і тих самих конституційних прав та свобод, чим суттєво обмежуються можливості їх використання (ст.84 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Підставами для звернення до Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції України та законів України у формах конституційного подання і конституційного звернення є відповідно: практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України (частина перша статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України») або наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Практична необхідність офіційного тлумачення Конституції України або законів України може бути обумовлена

неясністю (двозначністю, розпливчастістю, неточністю, нечіткістю) їх окремих положень, або неоднозначним застосуванням, або хоча й однозначним, але неправильним їх розумінням і застосуванням. Офіційне тлумачення Конституції України або законів України якраз і покликане подолати ці обставини, зробити, зокрема, неясні положення ясними, зрозумілими.

Неоднозначність тлумачення і застосування положень Конституції України викликана тим, що вона була прийнята в результаті взаємних поступок, компромісів. При її прийнятті згладжувалися і зближувалися різні теоретичні підходи до тих чи інших проблем, їм надавалося загального забарвлення, однаково прийнятне для різних політичних сил. До того ж значна частина норм Конституції України сформульована досить загально і абстрактно, у багатьох випадках з використанням оціночних понять.

Неоднозначність тлумачення і застосування законів України викликається також динамічністю розвитку суспільства і неможливістю своєчасного врегулювання відповідних суспільних відносин, змушеністю законодавця регулювати і ті відносини, природа і закономірності яких достатньо досліджені, реформуванням всіх сфер суспільного життя, нестабільністю законодавства в перехідний період, його суперечливістю, наявністю колізій і прогалин, недоліками законодавчої техніки тощо.

Необхідність однакової практики застосування положень Конституції України та законів України, а тим самим визначеність правових відносин впливає з вимог правової держави і, зокрема, законності, правової безпеки, рівності конституційних прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (ст. 24 Конституції України), а також і тим, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як громадяни України, за винятками встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26 Конституції

України). До того ж одними з основних засад судочинства є законність та рівність усіх учасників судового процесу перед судом і законом (пункти 1 і 2 частини 3 ст.129 Конституції України), а це не можливо без однозначного (однакового) застосування положень Конституції та законів України до всіх однаково, без однакової судової практики.

Підставою для офіційного тлумачення Конституції України та законів України за конституційними поданнями органів державної влади, не передбачених ст.150 Конституції України, і органів місцевого самоврядування є тільки ті положення вказаних нормативно-правових актів, які стосуються питань віднесених до відання цих суб'єктів.

Підставою для офіційного тлумачення Конституції України або законів України за конституційними зверненнями фізичних та юридичних осіб, є тільки ті положення цих нормативно-правових актів, які застосовані або підлягають застосуванню щодо суб'єкта конституційного звернення в конкретній справі і це привело чи може привести до порушення його конкретного конституційного права. Суб'єкт конституційного звернення повинен вказати конкретні факти і обставини, які б свідчили про це.

Відсутня підстава для розгляду в Конституційному Суді України, якщо суб'єкт права на конституційне звернення звертається до Конституційного суду України не в зв'язку з порушенням (можливістю порушення) його конституційних прав і свобод, а на захист певним чином розуміюмого ним положення Конституції України або закону України.

В практиці зустрічаються такі ситуації, коли ті чи інші положення Конституції України або законів України застосовуються хоча й однозначно, але неправильно, і це порушує конституційні права і свободи людини та громадянина або створює можливість їх порушення. Конституційний Суд України у цих випадках також розглядає справи за зверненнями фізичних або юридичних осіб і приймає по ним відповідні рішення. Так, всі суди України і після прийняття Конституції України

відмовляли громадянам України у прийнятті скарг (позовів): 1) на рішення Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів; 2) на дії посадових осіб органів прокуратури; 3) на бездіяльність посадових осіб щодо розподілу житла; 4) Кабінету Міністрів України про виконання зобов'язання за облігаціями Державної цільової безпроцентної позики 1990 року та відшкодування моральної шкоди. Конституційний Суд України визнав таку практику антиконституційною і дав офіційне тлумачення відповідних положень Конституції та законів України (Вісник Конституційного Суду України. – 1997. – №2. – с.27–30; 31–35; 1998. – №1. – с.3–7, с.34–38).

Було б логічним, правильним і справедливим надати право громадянам України, іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам звертатися до Конституційного Суду України не тільки при неоднозначному застосуванні положень Конституції України та законів України, як це передбачає Закон України «Про Конституційний Суд України», але й при однозначному, але неконституційному їх застосуванні.

Розгляд і вирішення питань Конституційний Суд здійснює не за власною ініціативою, а за зверненням певних суб'єктів.

Суб'єктами права на звернення до Конституційного Суду України про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів є: Президент України; не менше сорока п'яти депутатів Верховної Ради України (тобто десята частина загального складу Верховної Ради України, встановленого ч.1 ст.76 Конституції України); Верховний Суд України; Уповноважений з прав людини; Верховна Рада Автономної Республіки Крим (а.2 ч.1 ст.150 Конституції України).

Якщо Президент України зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності їх Конституції України, він зобов'язаний одночасно звернутися до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п.15 ч.1 ст.106 Конституції України в редакції Закону № 2222 – IV від 18 грудня 2004 р.).

При зупиненні Президентом України дії нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з мотивів їх невідповідності Конституції України та законам України він також зобов'язаний одночасно звернутися до Конституційного Суду України щодо їх неконституційності (ч.2 ст.137 Конституції України).

Як впливає з Конституції України для дострокового припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за порушення нею Конституції України або законів України суб'єктом звернення до Конституційного Суду України про надання висновку про це порушення може бути Верховна Рада України (п.28 ч.1 ст.85), Президент України, не менше як сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд України та Уповноважений з прав людини (ст.150).

Відповідно до Закону України від 16 жовтня 1996 р. «Про Конституційний Суд України» ці ж суб'єкти, крім Верховної Ради України мають право на звернення до Конституційного Суду України щодо перевірки конституційності правових актів Верховної Ради України, Президента України або Кабінету Міністрів України про набрання міжнародними договорами чинності для України (ч.1 ст.89) і під час розгляду справи щодо конституційності такого правового акту Конституційний Суд одночасно дає висновок щодо конституційності міжнародного договору України, що набрав чинності за цим правовим актом.

Але відповідно до Конституції України право на звернення до Конституційного Суду України про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість мають тільки Президент України та Кабінет Міністрів України (ч.1 ст.151).

Право на звернення до Конституційного Суду України про надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту належить лише Верховній Раді України (ч.2 ст.151).

Відповідно до ст.154, 156, 159 Конституції України і Рішення Конституційного Суду України № 1–26/98 щодо внесення змін до Конституції України суб'єктом звернення до Конституційного Суду України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції може бути тільки Верховна Рада України.

Звернення до Конституційного Суду України щодо перевірки законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов'язком Верховної Ради України як щодо законопроекту поданого Президентом України або народними депутатами України, так і щодо законопроекту про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

Конституція України не визначила кола суб'єктів, які можуть звертатися до Конституційного Суду України за офіційним тлумаченням Конституції України та законів України, залишивши це питання на розсуд законодавця.

Згідно з Законом України «Про Конституційний Суд України» право на звернення до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України мають такі суб'єкти:

1) у формі конституційного подання – Президент України, не менше як сорок п'ять народних депутатів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування (аб.4 ст.41);

2) у формі конституційного звернення – громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи (ст.43).

Конституція України не передбачає права громадян, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб на звернення до Конституційного Суду України щодо неконституційності законів та інших правових актів (право на конституційну скаргу).

Фізичні та юридичні особи можуть з цих питань звертатись до Президента України, який є гарантом прав і свобод людини і громадянина (ч.2 ст.102 Конституції України), до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч.3 ст.55 Конституції України, Закон України „Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”) або інших суб’єктів права на конституційне подання до Конституційного Суду України.

Було б справедливим надати право громадянам України, іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам звертатися до Конституційного Суду України саме щодо неконституційності законів (їх положень), які порушують їх конституційні права або можуть їх порушити. Чекати, поки складеться практика неоднозначного застосування таких законів, було б абсурдом. Адже вони підлягають якнайскорішому скасування. Тим більше, що в державі багато застарілого законодавства. До того ж фізичні та юридичні особи краще всіх знають чи порушені або можуть бути порушені їх конституційні права і свободи тим чи іншим нормативно-правовим актом.

У Конституційному Суді України провадження ведеться, рішення, ухвали приймаються, висновки даються та оприлюднюються державною мовою.

Учасники конституційного провадження, які не володіють державною мовою, мають право користуватися послугами перекладача. Про свої наміри користуватися послугами перекладача учасники конституційного провадження своєчасно повідомляють Конституційний Суд України.

Конституційне подання або конституційне звернення надсилається до Конституційного Суду України без стягнення державного мита.

Якщо з порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні питань Конституційний Суд України приймає рішення, давав висновок або приймав процесуальну ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження чи припинення конституційного провадження у справі, суб’єкту права на таке подання (звернення) направляється повідомлення за

підписом керівника Секретаріату Конституційного суду України або його заступника. До повідомлення додається копія відповідного рішення, висновку або процесуальної ухвали Конституційного Суду України.

У разі повторного звернення суб’єкта права на конституційне подання (звернення) до Конституційного Суду України з питання, з якого вже прийнято рішення, дано висновок Конституційного Суду України або прийнято процесуальну ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження чи припинення конституційного провадження у справі, заявнику повторно надається відповідь з одночасним повідомленням про припинення листування з порушеного питання. Подальші звернення таких осіб з того ж питання залишаються без відповіді і долучаються до справи за погодженням із заступником Голови Конституційного Суду України.

Якщо неодноразове направлення конституційного подання, конституційного звернення з того самого питання, що все розглядалось у Конституційному Суді України, є зловживанням правом, Конституційний Суд України після прийняття рішення про відмову у відкритті провадження у справі може прийняти рішення про стягнення з суб’єкта права на конституційне подання, конституційне звернення державного мита у розмірі, встановленому законом.

Підставами для відмови у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України є:

- 1) відсутність встановленого Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» права на конституційне подання, конституційне звернення;
- 2) невідповідність конституційного подання, конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України»;
- 3) невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні.

Відкриття провадження у справі у Конституційному Суді України за конституційним поданням чи конституційним зверненням ухвалюється Колегією суддів Конституційного Суду України або Конституційним Судом України на його засіданні.

Справа, за якою відкрито конституційне провадження, розглядається Конституційним Судом України на пленарному засіданні у порядку та в строки, встановлені Законом України «Про Конституційний Суд України».

Дата розгляду справи Конституційним Судом України визначається Головою Конституційного Суду України.

Колегія суддів Конституційного Суду України у справах за конституційними поданнями більшістю голосів суддів, які входять до її складу, приймає процесуальну ухвалу про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України або про відмову у такому провадженні.

У разі прийняття Колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України ця справа вноситься Головою Конституційного Суду України на розгляд пленарного засідання Конституційного Суду України.

У разі прийняття Колегією суддів процесуальної ухвали про відмову у відкритті провадження в справі секретар Колегії суддів направляє матеріали Голові Конституційного Суду України для розгляду справи на засіданні Конституційного Суду України.

У разі прийняття на засіданні Конституційного Суду України процесуальної ухвали про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України ця справа вноситься Головою Конституційного Суду України на розгляд пленарного засідання Конституційного Суду України.

Колегія суддів Конституційного Суду України під час підготовки справи, Конституційний Суд України в процесі провадження у справі мають право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної

влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян і окремих громадян необхідні документи, матеріали та інші відомості, що стосуються справи.

Колегія суддів Конституційного Суду України під час підготовки справи, Конституційний Суд України в процесі провадження у справі в разі необхідності призначають експертизу в справі і вирішують питання щодо залучення до участі в конституційному провадженні експертів.

Колегія суддів Конституційного Суду України під час підготовки справи, Конституційний Суд України в процесі впровадження у справі мають право викликати посадових осіб, експертів, свідків, представників за законом та уповноважених за дорученням, громадян, участь яких повинна забезпечити об'єктивний і повний розгляд справи.

Ухилення без поважних причин від явки у Колегію суддів Конституційного Суду України чи в Конституційний Суд України, а так само відмова надати необхідні документи, матеріали та інші відомості або їх умисне приховування тягнуть за собою відповідальність винних осіб за законом.

Розгляд справ, прийняття рішень і давання висновків у справах проводиться Конституційним Судом України колегіально.

Розгляд справ на пленарному засіданні Конституційного Суду України може проводитись у формі:

— усних слухань, тобто шляхом безпосереднього заслуховування на пленарному засіданні всіх учасників конституційного провадження;

— письмових слухань, тобто шляхом заслуховування та аналізу зібраних на попередніх стадіях конституційного провадження та залучених додатково в ході пленарного засідання матеріалів, документів, необхідних для забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи.

6. Рішення і висновки Конституційного Суду України

Конституційний Суд України за результатами розгляду на пленарних засіданнях справ щодо конституційності законів та інших правових актів і щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України приймає рішення, а в справах з інших питань — дає висновки¹.

Конституційний Суд України приймає рішення і висновки тільки стосовно того, що може бути обґрунтовано положеннями Конституції України.

Рішення приймаються, висновки даються тільки тими судьями Конституційного Суду України, які брали участь у розгляді матеріалів справи, справи на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Тимчасова відсутність судді Конституційного Суду України на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду України, на якому розглядалися матеріали справи, справа, не перешкоджає участі такого судді з правом вирішального голосу в прийнятті рішень, даванні висновків у справі, за винятком тих випадків, коли рішення приймалися, висновки давалися в межах процесуальних дій, які виконувалися за відсутності судді.

У разі якщо в процесі розгляду справи за конституційним поданням чи конституційним зверненням виявлено невідповідність Конституції України інших правових актів (їх окремих положень), крім тих, щодо яких відкрито провадження у справі, і які впливають на прийняття рішення чи дачу висновку у справі, Конституційний Суд України визнає такі правові акти (їх окремі положення) неконституційними.

¹ Всупереч ч.2 ст.150 Конституції України, яка зазначає, що з питань офіційного тлумачення Конституції та законів України Конституційний Суд України ухвалює рішення, Закон України «Про Конституційний Суд України» називає ці акти висновками Конституційного Суду України (ст.62).

Рішення приймаються, висновки даються Конституційним Судом України поіменним голосуванням шляхом опитування суддів Конституційного Суду України.

Пропозиції суддів Конституційного Суду України до проекту рішення чи висновку голосуються у порядку надходження.

Судді Конституційного Суду України не мають права утримуватися від голосування.

Рішення і висновки Конституційного Суду України мотивуються письмово, підписуються окремо судьями Конституційного Суду України, які голосували за їх прийняття і які голосували проти їх прийняття, та оприлюднюються. Вони є остаточними і не підлягають оскарженню.

Підписання суддею Конституційного Суду України рішення, висновку Конституційного Суду України є обов'язковим.

Рішення у справі приймається, висновок дається Конституційним Судом України на закритій частині пленарного засідання Конституційного Суду України за участю суддів Конституційного Суду України, які брали участь у розгляді справи.

На закриту частину пленарного засідання вноситься проект рішення, висновку у справі, підготовлений суддею-доповідачем на основі матеріалів справи, досліджених Конституційним Судом України у процесі її розгляду.

Кожний суддя Конституційного Суду України, який бере участь у розгляді справи, має право подати власний проект рішення, висновку у справі або перелік питань, які визначають суть рішення, висновку.

У разі надходження кількох проектів рішень, висновків у справі Конституційний Суд України приймає за основу один з них.

Схвалені більшістю суддів Конституційного Суду України відповіді на питання, які визначають суть рішення, висновку у справі, є основою доопрацювання суддею-доповідачем проекту рішення, висновку.

На закритій частині пленарного засідання судді Конституційного Суду України вільно викладають свої думки з питань,

що обговорюються, вносять пропозиції, поправки до проекту рішення, висновку у справі.

Тривалість та кількість виступів суддів Конституційного Суду України на закритій частині пленарного засідання не обмежуються.

Пропозиції та поправки суддів Конституційного Суду України до проекту рішення, висновку у справі вносяться у письмовій формі, голосування по кожній з них проводиться окремо.

Суддя Конституційного Суду України може на будь-якій стадії обговорення проекту рішення, висновку у справі зняти свою пропозицію чи поправку.

На голосування в цілому ставиться проект рішення, висновку у справі, підготовлений з урахуванням пропозицій та поправок, які одержали найбільшу кількість голосів. Голосування проводиться поіменно шляхом опитування суддів Конституційного Суду України.

Рішення, висновок Конституційного Суду України підписується не пізніше семи днів від дня прийняття рішення, давання висновку у справі суддями Конституційного Суду України, які голосували «за» і «проти» прийняття рішення, давання висновку.

Підписання суддею Конституційного Суду України прийнятого рішення, даного висновку Конституційним Судом України за його участю є обов'язковим.

Закрита частина пленарного засідання Конституційного Суду України стенографується і протоколюється.

Протокол і стенограма закритої частини пленарного засідання Конституційного Суду України не розголошуються і зберігаються окремо від матеріалів справи.

У протоколі закритої частини пленарного засідання фіксуються лише питання, які ставились на голосування, та результати голосування.

Для ведення протоколу закритої частини запрошується секретар судового засідання.

Протокол підписується усіма суддями Конституційного Суду України, які були присутні на закритій частині пленарного засідання.

Виступи суддів Конституційного Суду України на закритій частині пленарного засідання не протоколюються, не фіксуються технічними засобами і не можуть бути розголошені суддями Конституційного Суду України.

Суддя Конституційного Суду України, який підписав рішення, висновок Конституційного Суду України, має право, незалежно від того, голосував він «за» чи «проти» прийняття рішення або давання висновку, викласти у письмовій формі свою окрему думку у справі у семиденний строк від дня голосування.

Зміст рішень і висновків Конституційного Суду України має містити данні передбачені відповідно ст.ст. 65–66 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Рішення і висновки Конституційного Суду України офіційно оприлюднюються наступного робочого дня після їх підписання.

Рішення і висновки Конституційного Суду України разом з окремою думкою суддів Конституційного Суду України публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

Незважаючи на відмінності за формою, рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання. Це передбачено як ч.2 ст.150 Конституції України, так і ч.3 ст.124 Конституції України, відповідно до якої судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, а також з частини 5 цієї статті, згідно з якою всі судові рішення, незалежно від їх конкретних форм, що ухвалюються судами іменем України, є обов'язковими до виконання на всій території України. Саме так вирішено це питання і в Законі України «Про Конституційний Суд України» (ст.69).

Рішення і висновки Конституційного Суду України діють безпосередньо і не потребують підтвердження з боку будь-яких органів державної влади, посадових та службових осіб.

У разі необхідності Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення.

Конституційний Суд України має право зажадати від цих органів письмового підтвердження виконання рішення Конституційного Суду України (ст.70 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Конституційний Суд України роз'яснив, що положення частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо порядку виконання рішень Конституційного Суду України, треба розуміти як право Конституційного Суду України у разі необхідності визначати у своєму рішенні, висновку порядок і строки його виконання та покласти обов'язок на відповідні державні органи забезпечити це виконання. При цьому незалежно від того, чи визначено в рішенні Конституційного Суду України порядок його виконання, відповідні державні органи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України)//ВКСУ. – №6. – 2000. – с.21.).

Додаткове визначення у рішеннях Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує і не підмінює загальної обов'язковості їх виконання (там же, с.21).

Рішення і висновки Конституційного Суду України є остаточними. Це означає, що вони набирають чинності з моменту ухвалення (проголошення) і ніхто, в тому числі і

Конституційний Суд України скасувати або змінити їх не можуть. Але зміни Конституції України тягнуть за собою і відповідні зміни рішень Конституційного Суду України.

Рішення і висновки Конституційного Суду України не можуть бути оскаржені. Разом з тим у відповідності з частиною четвертою ст. 55 Конституції України, якщо особою використані всі національні засоби правового захисту, вона має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідник міжнародних судових органів чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, а значить і оскаржувати в них рішення Конституційного Суду України. Але незалежно від наслідків розгляду такої скарги міждержавні органи ні в якому випадку не мають права скасовувати рішення суду тієї чи іншої держави.

У рішенні Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) правових актів вони визнаються чинними чи не чинними на майбутнє.

У разі, якщо ці акти або їх окремі положення визнаються такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), вони оголошуються не чинними і втрачають чинність, від дня прийняття Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність (ч. 2 ст. 152 Конституції України, ст. 73 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Ці акти фактично скасовуються і не мають юридичної сили з моменту ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. І саме з цього часу закони, інші правові акти або їх окремі положення, які рішеннями Конституційного Суду України визнані неконституційними, не підлягають виконанню (застосуванню) як такі, що втратили силу на підставі рішення Конституційного Суду України.

Визнання правового акту неконституційним означає його вилучення з правової системи, оскільки він вважається анульованим, не чинним і не підлягає застосуванню.

Як роз'яснив Конституційний Суд України «положення частини другої статті 150 Конституції України щодо виконання рішень Конституційного Суду України необхідно розуміти так, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані за цими рішеннями неконституційними, не підлягають застосуванню як такі, що відповідно до частини другої статті 152 Конституції України втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність (Рішення Конституційного Суду України по справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України//ВКСУ. — №6. — 2000. — с.21).

Органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи не в праві застосовувати чи використовувати правові акти або їх положення, які визнані неконституційними (там же, ВКСУ. — №6. — 2000. — с.20).

Юридична сила рішення Конституційного Суду України про визнання правового акта неконституційним не може бути подолана повторним прийняттям цього ж акта.

Рішення Конституційного Суду України, якими визнані закони, інші нормативно-правові акти або їх окремі положення, неконституційними, мають силу нормативно-правового акту. Визнаючи той чи інший нормативно-правовий акт неконституційним і тим самим скасовуючи його, Конституційний Суд України виконує функцію негативного правотворця. Такі рішення Конституційного Суду України фактично створюють нові правові норми. Вони розповсюджуються на всіх суб'єктів права і породжують нові права і обов'язки.

Рішення Конституційного Суду України про визнання закону чи іншого правового акта неконституційним позбавляє їх обов'язкової сили. Але юридична сила такого рішення Конституційного Суду України не може бути прирівняна до юридичної сили звичайних законів, оскільки для перегляду

положень цього рішення необхідне внесення змін до Конституції України.

Рішення і висновки Конституційного Суду України мають пряму і негайну дію, а у випадках передбачених Конституцією України, і зворотну дію. Згідно зі ст.58 Конституції України рішення Конституційного Суду України, яке скасовує або пом'якшує відповідальність особи, має звороту дію.

Зворотну дію (силу) в часі мають, взагалі, ті рішення Конституційного суду України, якими визнані неконституційними закони, інші нормативно-правові акти або їх окремі положення, що завдали матеріальної або моральної шкоди фізичним або юридичним особам. Цей висновок відповідає Конституції України про те, що: «Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст.56).

«Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовуються державою у встановленому законом порядку» (ч.3 ст.152).

Визнання правового акту неконституційним є підставою для скасування інших правових актів, які відтворюють або конкретизують його положення.

Рішення судів та інших органів, в основу яких була покладена норма, визнана згодом неконституційною не підлягають виконанню і повинні бути переглянуті. В процесуальних кодексах має бути єдиний підхід у вирішенні цього питання. Положення ст.74 Закону України «Про Конституційний Суд України» про те, що «Конституційний Суд України може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли в наслідок дії неконституційного акта», не вирішує всі питання перегляду конкретних рішень

винесених на підставі правових актів визнаних неконституційними.

Визнання закону неконституційним поновлює дію «старого закону», якщо він існував і не суперечить Конституції України або веде до прогалин в законодавчому регулюванні тих чи інших суспільних відносин.

Конституції України можуть відповідати альтернативні вирішення тих чи інших питань. Тому більш правильним є застосування терміну «неконституційність правового акту», тобто його антиконституційність, суперечність Конституції України. Інше вирішення цього питання може привести до неоднозначного тлумачення і застосування рішень Конституційного Суду України.

Конституційний Суд України приймає рішення, щодо конституційності того чи іншого правового акту але не висловлює свою позицію щодо можливості його застосування в конкретній справі судів загальної юрисдикції, що було б втручанням в її розв'язання.

Стосовно змісту рішень Конституційного Суду України по деяким конституційно-правовим справам, а саме щодо конституційності правових актів, що викликають спір про повноваження конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, конституційності актів про призначення виборів, всеукраїнського референдуму чи місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим, відповідності положень чинних правових актів конституційним принципам і нормам стосовно прав та свобод людини і громадянина та справ щодо конституційності правових актів, якими суперечливо регулюється порядок реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина Закон «Про Конституційний Суд України» передбачає додаткові вимоги.

У резолютивній частині рішення Конституційного Суду України у справах щодо конституційності правових актів, яким встановлено повноваження конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки

Крим та органів місцевого самоврядування, а також у справах щодо конституційності актів про призначення виборів, всеукраїнського референдуму чи місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим дається висновок щодо конституційності цих актів (ст. 77 і ч. 2 ст. 81 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

У рішенні Конституційного Суду України у справах щодо конституційності правових актів, якими суперечливо регулюється порядок реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина визначається, норми якого закону є конституційними, а якого неконституційними і нечинними (див. ст. 85 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

У разі якщо в процесі розгляду справи за конституційним поданням чи конституційним зверненням виявлено невідповідність Конституції України інших правових актів (їх окремих положень), крім тих, щодо яких відкрито провадження у справі, і які впливають на прийняття рішення чи дачу висновку у справі, Конституційний Суд України визнає такі правові акти (їх окремі положення) неконституційними.

У резолютивній частині рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції або законів України офіційно тлумачаться (роз'яснюються) положення Конституції та законів України, щодо яких було подано конституційне подання чи конституційне звернення. У разі, якщо при тлумаченні (з'ясуванні) закону України (його окремих положень) була встановлена його невідповідність Конституції України (неконституційність), він (його окремі положення) визнається неконституційним.

Правова природа рішень Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень Конституції України та законів України похідна від положення Конституційного Суду України в системі механізму держави і його компетенції. Правова природа офіційного тлумачення Конституції України та законів України полягає в їх з'ясуванні і роз'ясненні, інтер-

претації, встановленні дійсного змісту, тобто в певній констатації, а не в їх поправках, змінах чи доповненнях.

Метою офіційного тлумачення Конституційним Судом України положень Конституції України та законів України є встановлення їх однозначного і правильного розуміння та застосування на всій території держави і надання роз'яснення щодо цього.

Змістом офіційного тлумачення Конституційним Судом України положень Конституції України та законів України є їх конкретизація, уточнення, деталізація. Це певні норми, а саме – інтерпретаційні норми, в яких даються приписи, як розуміти той чи інший термін, вислів або правову норму в цілому, як її застосовувати. Це – нормативне тлумачення, норми-роз'яснення, вони сприяють правильній реалізації Конституції України та законів України і в цьому аспекті є допоміжними правилами. Їх допоміжний характер дістає вияв і в тому, що вони не можуть застосовуватись окремо, самостійно, без роз'яснювальних положень Конституції України та законів України, вони діють тільки разом з положеннями, які тлумачилися, і не можуть бути нормативною основою правозастосовчих актів. При вирішенні конкретних справ необхідно посилатися на правові норми Конституції України та законів України як на юридичні підстави для рішення і лише додатково – на їх офіційні роз'яснення Конституційним Судом України.

Функціональне призначення рішень Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції України та законів України – це юридичний засіб забезпечення їх правильного і однозначного розуміння і застосування, а отже, й один з юридичних засобів укріплення конституційної законності, охорони Конституції України.

Юридична сила офіційного тлумачення Конституційним Судом України положень Конституції України та законів України полягає в тому, що воно (роз'яснення) має державний загальнообов'язковий характер, що за юридичною силою наближає його до роз'яснених положень Конституції України та законів України.

Офіційні тлумачення Конституційним Судом України положень Конституції України та законів України мають за своєю обов'язковістю вищу юридичну силу порівняно з тлумаченнями, що здійснюються іншими державними органами, посадовими та службовими особами. Це – вищий вид тлумачення Конституції України та законів України. Адже Конституція України не передбачає автентичного тлумачення ні її положень, ні законів України.

Рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції України та законів України як допоміжний акт за своєю юридичною силою розташовується (знаходиться у супідрядному положенні) за актом, що роз'яснюється, в такій послідовності: тлумачення положень Конституції – за Конституцією, тлумачення законів – слідом за законами.

Сфера дії (територія, коло осіб і коло випадків) рішень Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції України та законів України співпадає зі сферою дії останніх і вони є нормативними.

Чинність у часі офіційного тлумачення Конституційним Судом України Конституції та законів України визначається чинністю норми права, що тлумачиться, воно поділяє їх долю. Причому тлумачення однієї і тієї ж норми не може змінюватись протягом цього часу, якщо ця норма безпосередньо або опосередковано не змінювалася.

Офіційне тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України має «зворотну силу». Її межі визначаються моментом набрання чинності самих положень Конституції України та законів України, що інтерпретуються. Адже в процесі здійснення правової норми, яка не змінювалася, її зміст залишається одним і тим самим (незмінним), і офіційними тлумаченнями тільки встановлюється той смисл, який вклав у неї законодавець. Тому норми права завжди мають той зміст, який розкрито офіційними тлумаченнями, і вони повинні застосовуватись відповідно до даного змісту. Якщо офіційному тлумаченню Конституційного

Суду України положень Конституції України або законів України не відповідають акти їх застосування, останні підлягають скасуванню.

При «переживанні» положень законів України, які інтерпретуються, має місце і «переживання» їх офіційного тлумачення Конституційним Судом України.

Тлумачення Конституції України, законів України та інших актів здійснюється Конституційним Судом України також і при вирішенні питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (пункт 1 частини першої статті 150 Конституції України); при перевірці справи і дачі висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент (частина п'ята статті 111, частина друга статті 151 Конституції України); при дачі висновків: про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України (пункт 28 частини першої статті 85 Конституції України), про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість (частина перша статті 151 Конституції України), а також щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Справа в тому, що застосування Конституції, як й інших норм права, неможливе без їх тлумачення. Без тлумачення Конституції України, законів України та інших актів неможливо прийняти рішення (висновок), без цього немає і самої конституційної юрисдикції. Але якщо спеціальною метою і результатом офіційного (нормативного) тлумачення Конституції України та законів України за конституційними поданнями чи конституційними зверненнями є саме офіційне (нормативне) тлумачення цих актів, то безпосередньою метою тлумачення положень

Конституції України та актів, які перевіряються на конституційність (казуальне тлумачення), є правильне вирішення конкретного питання про їх відповідність Конституції України.

Тут не ставиться спеціальна мета тлумачення (роз'яснення) Конституції та законів України, воно є невід'ємною складовою застосування Конституції, є засобом вирішення конкретного конституційно-правового спору, аргументом обґрунтування рішення (висновку), супроводжує цей процес, фігурує тільки у мотивувальній частині рішення (висновку) і як самостійне явище не існує.

Незважаючи на те, що це тлумачення норм права має найменування «казуальне», воно далеко виходить за межі конкретної справи. Такі рішення Конституційного Суду України у конкретних справах є прецедентами у сенсі зразків, прикладів розуміння і застосування положень Конституції та законів України. У цих рішеннях нерідко формулюються загальні правові позиції (положення) стосовно інтерпретації тих чи інших норм права. Ці інтерпретації як і офіційні (нормативні) тлумачення Конституції та законів України є обов'язковими для виконання, в тому числі і для Конституційного Суду України. Тому висновки щодо нормативного тлумачення Конституційного Суду України мають, у принципі, застосовуватися і до його казуального тлумачення.

В ч.2 ст.9 Конституції передбачено, що «укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливі лише після внесення відповідних змін до Конституції України». У разі дачі висновків про невідповідність чинного міжнародного договору Конституції України Конституційний Суд України вирішує також питання щодо неконституційності цього договору чи його окремих частин (ч.2 ст.87 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

При визнанні міжнародного договору України таким, що не відповідає Конституції України, він втрачає обов'язковість для України. Але в зв'язку з тим, що ця проблема є міжнародно-правовою при виході з міжнародного договору необхідно дотримуватися Віденської конвенції про право міжнародних дого-

ворів, інших загально визнаних принципів і норм міжнародного права та положень, передбачених в самому міжнародному договорі, який перевіряється Конституційним Судом України.

При визнанні міжнародного договору України таким, що відповідає Конституції України (конституційним) його чинність не змінюється.

У випадках визнання міжнародного договору, який внесено до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, таким, що не відповідає Конституції України, така згода не може бути надана Верховною Радою України.

У разі визнання міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість таким, що відповідає Конституції України (конституційним), Верховна Рада України може продовжувати процедуру прийняття закону про надання згоди на його обов'язковість.

Висновок Конституційний Суд України щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту дає відповідно до статті 111 Конституції України. Цей висновок разом з висновком Верховного Суду України про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину є необхідною умовою подальшого розгляду Верховною Радою України справи про імпичмент. Якщо висновок Конституційного Суду України буде негативним, тобто констатуватиме недодержання вказаної конституційної процедури, розгляд справи Верховною Радою повинно бути припинено.

Згідно з Конституцією України висновок Конституційного Суду України про відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України має бути надано до початку його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України. Конституційний Суд України надає висновки щодо відповідності цих законопроектів вимогам ст.157 і 158 Конституції України згідно з положеннями ст.159 Конституції України.

Висновок Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст.157 і 158 Конституції України є необхідною умовою розгляду цього законопроекту Верховною Радою України. При позитивному висновку Верховна Рада України може внести відповідні зміни до Конституції України, а при негативному – відхиляє такий законопроект.

Конституційний Суд України відкриває нове провадження у будь-якій справі при виявленні нових обставин по справі, які не були предметом його розгляду, але які існували на час розгляду і прийняття рішення або дачі висновку в справі.

Конституційний Суд України після офіційного оприлюднення рішення може з власної ініціативи або за заявою однієї із сторін конституційного провадження виправити допущені у рішенні неточності, описки, редакційні або технічні огріхи. Рішення Конституційного Суду України також можуть бути роз'яснені Конституційним Судом України за клопотанням однієї із сторін конституційного провадження.

Ухвала Конституційного Суду України про виправлення неточностей у рішенні або про його роз'яснення приймається на пленарному засіданні Конституційного Суду України і підлягає опублікуванню в тих виданнях, де було опубліковано рішення.

Невиконання рішень і висновків Конституційного Суду України тягне передбачену законом відповідальність.